

The Love of Praise (Hobb al Itrā') in Islamic Political Thought: An Analysis of the Perspectives of Imam Ali and The Leaders of the Islamic Revolution of Iran within the Framework of Power Distance Theory

Seyyed Rouhollah Tabatabaei Nodoushan^{*1} , Yahya Mirhosseini² 

1. Graduate of PhD in Sciences and Teachings of Nahj al-Balaghah, University of Meybod, Meybod, Iran.
2. Associate Professor, Department of Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology, University of Meybod, Meybod, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research article Article history: Received: February 09, 2025 Received in revised from: May 30, 2025 Accepted: July 20, 2025 Published online: April 20, 2026 Keywords: Ayatollah Khamenei, Leadership Ethics, Imam Khomeini, Commander of the Faithful (Imam 'Alī), Hubb al-Itrā' (Love of Excessive Praise), Health of the Political System, Power Distance.  *Corresponding author: tabatabaei.seyed@yahoo.com	In societies with high power distance, rulers are more susceptible to accepting exaggerated praise – a phenomenon condemned in Islamic teachings as Hubb al- Itrā' (love of flattery). Employing a descriptive-analytical method, this study seeks to elucidate the place of Hubb al- Itrā' in the conduct and sayings of Imam 'Alī (AS), Imam Khomeini, and Ayatollah Khamenei, and to analyze their perspectives within the framework of the «power distance» theory. The findings indicate that, from the viewpoint of the Commander of the Faithful (AS), Hubb al- Itrā' paves the way for Satan's influence, arrogance, heedlessness, and self-conceit. Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei, by emphasizing the necessity of accountability and criticism of officials and prohibiting comparisons with the Infallibles (AS), pursued three approaches — ethical, theological, and jurisprudential — based on which excessive praise is not only incompatible with Islamic teachings and degrades the dignity of the political system but also leads to cultural self-effacement and despotism. These moral harms are articulated in the words of Imam 'Alī (AS) as arrogance, estrangement from religion, and neglect. Overall, refraining from Hubb al- Itrā' is not merely an individual virtue but a fundamental principle in Islamic governance that contributes to the health of the political system and the prevention of tyranny.

Cite this article: Tabatabaei Nodoushan, S. R. & Mirhosseini, Y. (2026). The Love of Praise (Hobb al Itrā') in Islamic Political Thought: An Analysis of the Perspectives of Imam Ali and The Leaders of the Islamic Revolution of Iran within the Framework of Power Distance Theory. *Matin Research Journal*, 28 (110), 117-150.

<https://doi.org/10.22034/matin.2025.502573.2341>



© The Author(s). Publisher: **Research Institute of Imam Khomeini and Islamic**. This is an open-access article distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction and Problem Statement

Power distance, as one of the six dimensions in Hofstede's organizational culture model, is a key indicator for measuring the acceptance of unequal power distribution in human societies. In the political realm, this concept reflects the extent to which citizens and governmental institutions perceive power hierarchies as inherent and unchangeable. In societies with high power distance, leaders are often portrayed as beyond criticism, and exaggerated flattery becomes a tool for gaining privilege. In contrast, societies with low power distance institutionalize critique as a norm and consider accountability the foundation of political legitimacy. Among powerholders in high-power-distance societies, *Hobb al Iṭrā'* (an inclination toward excessive praise) is prevalent; a phenomenon condemned in Islamic teachings for its destructive consequences on governance. Exaggerated praise distorts a leader's self-awareness, fostering arrogance and negligence. Ultimately, this undermines the integrity of the political system and institutionalizes administrative corruption.

This study examines 'self-praise' (*Hobb al Iṭrā'*) from an ethical perspective within the intellectual framework of the First Imam of Shi'a Islam - a framework that, after 14 centuries, continues to manifest its influence in the thought and conduct of both late and contemporary leaders of the Islamic Republic of Iran. The two leaders of the Revolution of Iran, inspired by the behavioral school of Imam Ali, have endeavored – and continue to endeavor – to emulate their exemplar in governance.

Regarding the necessity of this research, it must be stated that on one hand, introducing successful models of religious governance grounded in divine revelation fundamentally undermines the arguments of those who advocate for the separation of religion and politics. This refers to a governance system first established during the early Islamic era by the Imam Ali ibn Abi Talib, peace be upon him, which re-emerged centuries later in a novel and unparalleled structure known as the Islamic Republic— a political system whose leaders have meticulously adhered to Imam Ali's principles, both ideologically and in practical governance.

On the other hand, the lived experience of the First Shi'a Imam and the leaders of the Islamic Republic serves as a reliable source, offering researchers the opportunity to examine proven approaches to governance — methods that have earned widespread admiration — and propose them as exemplary models for leaders of other societies.

Literature Review

Although concepts related to power distance in the conduct of Imam Ali have been explored in previous research — such as "An analysis of Imam Ali's managerial behavior based on power distance" (Tabatabaei Nodoushan et al., 2022) — no comparative study with the leaders of the Islamic Revolution has been conducted thus far. Moreover, the connection between excessive praise (*Hobb al Iṭrā'*) and the weakening of political system integrity has not been examined within the discourse of contemporary political science. Accordingly, the novelty of this article lies in integrating *Hobb al Iṭrā'* as a jurisprudential-ethical concept with the "power distance index" in political science.

Research Methodology

This study adopts a descriptive-analytical method and relies on library-based resources, conducted in two phases: First Phase: All relevant propositions concerning "*Hobb al Iṭrā'*" were extracted from narrational (*Ḥadīth*) texts. Subsequently, a qualitative content analysis was conducted on the speeches of Imam Khomeini in *Ṣaḥīfah-ye Imām* and the statements of Ayatollah Khamenei. Second Phase: The responses of Imam Ali and the two leaders of the Revolution were classified into two axes: Negative & Positive. Subsequently, the data obtained in the initial phase were analyzed through conceptual matching between micro-measures of power distance and mechanisms of prohibition against flattery' (*nahy al Iṭrā'*) in Islamic texts.

Findings Section

In Imam Ali's speech, the *Hobb al Iṭrā'* is identified as a reprehensible behavior whose detrimental consequences encompass both religious and worldly affairs of humankind. This phenomenon has been

described by Islamic scholars such as Mullā Aḥmad Narāqī as a moral malady that leads to the loss of true human perfection and fosters hypocrisy (Riyā) and dissimulation (Nifāq). Imam Ali explicitly characterizes the love of Ḥobb al Iṭrā' as one of Satan's most formidable opportunities that paves the way for the corruption and destruction of human deeds.

One of the signs of the immorality of excessive praise is Imam Ali's comparison of it to "a foul-smelling wind in the heart," which reveals its connection to the moral vices mentioned in the Holy Qur'an, such as hypocrisy and hardness of heart. Furthermore, in the words of Imam Ali, exaggerated praise leads to self-conceit and heedlessness in the person who is praised, resulting in a distorted self-perception and a false understanding of oneself. Imam Ali describes both excessive praise and blame as the greatest forms of folly, standing in stark contrast to wisdom, and asserts that such behavior traps a person in a vicious cycle of arrogance and misjudgment.

Throughout the hadiths of Imam Ali, the perspective on the Ḥobb al Iṭrā' is consistently ethical in nature, such that even the cognitive discussions related to it are analyzed within the framework of adherence to moral principles. Imam Ali's hadiths, primarily focus on the primary and secondary ethical consequences of this phenomenon. In the context of interactions with government officials, these teachings can be interpreted as part of the professional ethics of management. Notable examples of this approach include warnings against exaggeration, recommendations to cultivate officials who do not excessively praise their superiors, and elucidations of the connection between "excessive praise" and the emergence of arrogance and insubordination.

Comparative Section of the Study: The findings indicate that Imam Khomeini and Ayatollah Khamenei, drawing inspiration from the Alawi tradition, have manifested three major signs of distancing themselves from the Ḥobb al Iṭrā' in their thoughts and behaviors:

1. Expressing Disdain for Comparison with the Ahl al-Bayt: Both leaders have repeatedly and decisively rejected any comparisons between themselves and the Prophets or the Imams. Imam Khomeini regarded such comparisons as sources of arrogance, intellectual decline, and regression, while Ayatollah Khamenei described the non-infallible as "plants in the polluted environment of the world," deeming any attribution of the qualities of the Ahl al-Bayt to others as incorrect.
2. Explicit Criticism of Exaggerated Praise: The two leaders of the revolution have adopted corrective stances in response to excessive commendations. Imam Khomeini characterized self-praise as a kind of illness and "magnificence-selling," whereas Ayatollah Khamenei considered phrases such as "melte away in devotion to leadership" or "my life for the leader" to be contrary to Islamic principles and undesirable. They emphasize that praise is due only to God, and humans are merely imperfect servants.
3. Deterring Society from the Ḥobb al Iṭrā': Both leaders have moderated public perceptions regarding the immunity of officials through two key measures. The first measure involves encouraging officials to accept criticism; Imam Khomeini viewed criticism of rulers as a right of the people and a sign of self-development, while Ayatollah Khamenei regarded receptiveness to criticism as obligatory and an inseparable part of executive work. The second measure includes providing a model of apology by officials; Imam Khomeini apologized to the families of martyrs for the system's shortcomings, and Ayatollah Khamenei admitted errors in population policies, thereby offering a practical example of humility and rejecting a safe haven for officials.

Conclusion

The Ḥobb al Iṭrā' (the love of flattery), as a cognitive rupture within power structures, is not only presented as a demonic factor in the thought of Imam Ali but has also been challenged in the practical conduct of the two Imams of the Revolution through mechanisms such as "structural receptiveness to criticism," "the model of apology," and "the ethics of accountability." This approach redefines the theoretical paradox in classical political science discourse — which often deems ethics incompatible with the efficacy of power — by offering a model of authority combined with humility.

From the perspective of Power Distance Theory, this research yields at least two major outcomes: First, it demonstrates that the "power distance" index in Islamic societies — relying on the Alawi and

revolutionary traditions — is not solely based on the acceptance of inequality, but rather on ethical moderating mechanisms that define the leader as a "trustee of the people" rather than a "privileged owner." Second, the combination of "prohibition of flattery" in religious teachings with "public oversight" in modern theories suggests a model where the reduction of power distance does not signify a weakening of authority, but rather acts as a reinforcement of legitimacy through accountability.

The authors of this paper offer suggestions for future research: cross-cultural comparative studies to assess the application of the "authority combined with humility" model in Islamic and non-Islamic governance systems; a re-reading of Shi'a political theology texts centered on the concept of "stewardship of power"; and the design of a composite index for ethics-oriented power distance (EM-PDI) with an emphasis on the components of receptiveness to criticism, propensity for apology, and accountability.

حُبُّ الإطراء در اندیشه سیاسی اسلام: تحلیل دیدگاه امام علی (ع) و امامین انقلاب در چهارچوب نظریه فاصله قدرت

سید روح اله طباطبائی ندوشن^{۱*}، یحیی میرحسینی^۲

۱. دانش آموخته دکتری علوم و معارف نهج البلاغه، دانشگاه میبد، میبد، ایران.
۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشگاه میبد، میبد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
در جوامعی که فاصله قدرت زیاد است، زمامداران بیشتر در معرض پذیرش ستایش های اغراق آمیز قرار دارند؛ پدیده ای که در آموزه های اسلامی با عنوان «حُبُّ الإطراء» نکوهیده شده است. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی در پی آن است که جایگاه حُبُّ الإطراء در سیره و کلام امام علی (ع)، امام خمینی و آیت الله خامنه ای را تبیین کرده و دیدگاه ایشان را در چهارچوب نظریه «فاصله قدرت» تحلیل نماید. یافته ها نشان می دهد که از نگاه امیرالمؤمنین (ع)، حُبُّ الإطراء زمینه ساز نفوذ شیطان، غرور، غفلت و خودپسندی است. امام خمینی و آیت الله خامنه ای نیز با تأکید بر نقدپذیری مسنولان و نهی از مقایسه با معصومان (ع)، سه رویکرد اخلاقی، کلامی و فقهی را دنبال می کردند که بر اساس آن، تمجید افراطی نه تنها با آموزه های اسلامی ناسازگار و شأن نظام را پایین می آورد، بلکه موجب خودباختگی و خودکامگی می گردد. این آسیب های اخلاقی در کلام امام علی (ع) با عناوینی چون غرور، دوری از دین و غفلت یادشده است. در مجموع، پرهیز از حُبُّ الإطراء نه یک فضیلت فردی، بلکه اصلی بنیادین در حکمرانی اسلامی است که به سلامت نظام سیاسی و جلوگیری از استبداد یاری می رساند.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۱ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۳/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۴/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۱/۳۱ کلیدواژه ها: آیت الله خامنه ای، اخلاق رهبری، امام خمینی، امیرالمؤمنین (ع)، حُبُّ الإطراء، سلامت نظام سیاسی، فاصله قدرت.  * نویسنده مسئول: tabatabaei.sayed@yahoo.com
استناد: طباطبائی ندوشن، سید روح اله و میرحسینی، یحیی (۱۴۰۵). حُبُّ الإطراء در اندیشه سیاسی اسلام: تحلیل دیدگاه امام علی (ع) و امامین انقلاب در چهارچوب نظریه فاصله قدرت، پژوهشنامه متین، ۱۵۰-۱۱۷، ۲۸(۱۱۰)، ۱۵۰-۱۱۷. https://doi.org/10.22034/matin.2025.502573.2341	
ناشر: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی. © نویسندگان.	
پژوهشنامه متین / سال بیست و هشتم / شماره صد و ده / بهار ۱۴۰۵ / صص ۱۵۰-۱۱۷	

مقدمه

پژوهشگران حوزه سیاست در تحلیل تطبیقی نظام‌های سیاسی، به شاخصه‌هایی توجه می‌کنند که امکان شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌های الگوهای قدرت را فراهم می‌آورد. این شاخصه‌ها، از منظر جامعه‌شناسان، نظریه‌هایی را برای مطالعات فرهنگی جوامع پدید آورده‌اند که در اصل به مسائل سیاسی مربوط می‌شوند (روجک، ۱۳۹۰، ص. ۱۹). از جمله این نظریه‌ها می‌توان به کارکردگرایی، تطورگرایی، اکولوژی فرهنگی و ساخت‌گرایی اشاره کرد که هر یک مبنای نگرشی در جامعه‌شناسی سیاسی به شمار می‌روند (ر. ک. به: عسکری خانقاه و کمالی، ۱۳۸۴، صص. ۲۷۵-۲۵۳).

در میان نظریات نسبتاً مشهور در تحلیل ساختار دولت‌ها، نگره «ابعاد فرهنگی» جایگاه ویژه‌ای دارد. این نظریه را «جرارد هندریک هافستد»، روان‌شناس اجتماعی اهل هلند، مطرح کرده است. دیدگاه او بر این استوار است که تفاوت و شباهت ساختار جوامع و دولت‌ها در برابری و نابرابری آن‌ها را می‌توان در شش شاخصه دنبال کرد: (۱) اطمینان/عدم اطمینان به همکاران؛ (۲) فردگرایی/جمع‌گرایی؛ (۳) کوتاه‌مدت/بلندمدت بودن راهبردها؛ (۴) مردسالاری/زن‌سالاری؛ (۵) سهل‌گیری/سخت‌گیری؛ (۶) فاصله قدرت (ر. ک. به: رابینز، ۱۳۸۶، صص. ۴۶۰-۴۵۸).

از میان این شاخصه‌ها، سنجه «فاصله قدرت» سنگ محکی برای شناخت تفاوت فرهنگ‌های سازمانی است که حول نابرابری افراد در نظام اداری شکل می‌گیرد (Mcraay, 2015, p. 25). از دیدگاه هافستد، این سنجه می‌تواند ناهمسانی فرهنگی نظام‌های سیاسی را نیز آشکار سازد؛ نظام‌هایی که به مثابه خرده‌نظام اجتماعی، روابط الگو شده میان اجزای تأسیسی یک ساختار را روایت می‌کنند (ر. ک. به: عالم، ۱۳۸۹، صص. ۱۵۱-۱۴۹).

بر پایه تعاریف ارائه‌شده در چارچوب نظری نگره ابعاد فرهنگی، فاصله قدرت به این موضوع اشاره دارد که جامعه تا چه اندازه توزیع نابرابر قدرت و مناصب را تحمل می‌کند. (Kim & Leung, 2007, p. 86; Hofstede, 1991, pp. 37-43) به بیان دیگر، فاصله قدرت سنجه‌ای است که نشان می‌دهد رهبران و اعضای یک جامعه تا چه میزان می‌پذیرند که قدرت و منافع آن به طور نابرابر توزیع شده است. (Khairullah & Khairullah, 2013, pp. 1-12) بر اساس این مفهوم، جوامع از منظر سیاسی در دو دسته پرفاصله و کم‌فاصله جای می‌گیرند.

نکته قابل توجه آن که سنجه فاصله قدرت خود به ریزسنجه‌هایی تقسیم می‌شود که با میزان ترس زیردستان از ابراز مخالفت با رهبر و نیز مواجهه رهبر با رفتارهای نقادانه یا غلوگرایانه فرودستان در ارتباط است (Hofstede, 1991, p.25)؛ موضوعی که در کاربست فاصله قدرت در تحلیل محیط‌های کاری با عنوان «صدای محل کار» از آن یاد می‌شود (Qian & others, 2018, p.563).

در میان ریزسنجه‌ها، آنچه مورد توجه است، واکنش رهبر در برابر رفتارهای غلوگرایانه و تعریف و تمجید افراطی است. این موضوع اگرچه در چهارچوب فرهنگ سیاسی مطرح می‌شود؛ فرهنگی که با سنجه‌های احترام، اجماع و اتحاد، پیوند میان مردم و حکومت را نشان می‌دهد (Almond & Verba, 1963, pp.12-44)، اما نمی‌توان ارتباط آن با اخلاق را نادیده گرفت.

در یک تقسیم‌بندی کلی، رهبران سیاسی در مواجهه با تحسین فرودستان، یکی از دو واکنش زیر را نشان می‌دهند. در جوامع با فاصله کم که پذیرش مسئولیت به سه دلیل «نظارت همگانی مورد اجماع اعضا»، «قدرت افراد عادی برای نقد عملکرد رهبر» و «محدودیت در زمان مسئولیت» چندان امتیازآور نیست و از این‌رو دموکراسی و برابری‌گرایی بیشتری به چشم می‌خورد، افراد صادقانه و بدون واهمه احساسات و نظرات خود را نسبت به عملکرد فرد قدرتمند بیان می‌کنند (ر. ک. به: بیتس و پلاگ، ۱۳۸۷، صص. ۳۲۳-۳۲۲). در این‌سو، رهبر جامعه نیز از دیگران انتظار تمجید خارج از عرف و فراتر از واقعیت را ندارد و در برابر اوصاف آمیخته با غلو واکنش نشان می‌دهد.

اما در جوامع با فاصله زیاد که منصب‌داری امتیازات معتنا بهی در پی دارد و ممکن است به دیکتاتوری منجر شود (ر. ک. به: بیتس و پلاگ، ۱۳۸۷، صص. ۳۲۳-۳۲۲)، فرد قدرتمند به دنبال مریدپروری است؛ پدیده‌ای متأثر از نوعی سیادت که ممکن است به «سلطانیسم» بینجامد (Reeves, 1990, p.170). مراد از مریدپروری، رابطه‌ای است میان حامیان و صاحبان ثروت یا قدرت و کسانی که بابت دسترسی به منابع مادی یا برخورداری از حمایت این عده به آنان وابسته‌اند (بیتس و پلاگ، ۱۳۸۷، ص. ۱۵۱). از این‌رو در جوامع با فاصله زیاد قدرت، تمجید بدون پشتوانه واقعیت، به مثابه ابزاری برای بهره‌مندی صاحبان قدرت از جانب‌داری ارادتمندان عمل می‌کند. این معامله وجه دیگری دارد و آن بهره‌مندی مریدان از عطایایی

است که در قبال حمایت خود دریافت می‌کنند؛ معامله‌ای برد-برد که هیچ‌کس از آن ناراضی بیرون نمی‌آید. در این وضعیت، رهبر و زمامدار مدح شدن را می‌پسندد؛ حالتی که در آموزه‌های اسلامی از آن با عنوان «حُبُّ الإطراء» یاد شده است.

مراد از «اطراء»، زیاده‌روی در مدح (ر. ک. به: صالح، ۱۳۹۰، ص. ۲۰۵) و به‌نوعی ثنا گفتن از کسی به چیزی است که در او وجود ندارد (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص. ۶). بر این اساس، حُبُّ الإطراء به معنای شوق ممدوح به ستایش بسیار و تمجید به خاطر ملکاتی است که در او تحقق عینی ندارد؛ حالتی که در قرآن کریم در اوصاف برخی از اهل کتاب آمده است: «يَحِبُّونَ أَنْ يَحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا» (آل عمران: ۱۸۸)؛ «دوست دارند برای آنچه انجام نداده‌اند ستایش شوند».

بر پایه نصوص اسلامی، حُبُّ الإطراء پدیده‌ای مذموم است که آثار سوء آن، گستره‌ای از دین انسان‌ها تا زندگی دنیوی آنان را در برمی‌گیرد. این پدیده در سخنی از پیامبر خدا (ص)، مایه دوری انسان از دین معرفی شده است.^۱ در منظومه فکری امیرالمؤمنین (ع)، این پدیده در کنار خودپسندی و تکیه افراطی بر نقاط قوت، به‌عنوان یکی از فرصت‌های شیطان برای نابودی اعمال نیک توصیف شده است و بنا بر نظر برخی از شارحان نهج البلاغه از عوامل اغوای انسان (خویی، ۱۴۰۰، ج ۲۰، ص. ۳۱۵) «از خودپسندی، اعتماد بر نقاط قوت خویش و علاقه به ثنای ثناگویان بهره‌یز؛ زیرا این صفات از مطمئن‌ترین فرصت‌های شیطان است تا کارهای نیک نیکوکاران را نابود کند»^۲.

این توصیه امیرالمؤمنین (ع)، اگرچه خطاب به مالک اشتر است؛ اما بر اساس ماهیت نامه ۵۳ نهج البلاغه در ارتباط کامل با جایگاه حقوقی والی مصر تلقی می‌شود؛ موضوعی که حُبُّ الإطراء را در نظام مسائل اخلاقی مسئولان قابل‌اعتنا کرده است. از این‌رو در مقاله حاضر، پدیده حُبُّ الإطراء از منظر اخلاق و در چهارچوب منظومه فکری امام اول شیعیان مورد بررسی قرار گرفته است؛ منظومه‌ای که پس از ۱۴۰۰ سال، اثر خود را در اندیشه و رفتار

۱. «حُبُّ الإطراء و الثناء یعمی و یصمُّ عَنِ الدِّینِ» (وزام، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۱۲۲).

۲. «إِيَّاكَ وَالْإِعْجَابَ بِنَفْسِكَ وَ الْبَقَّةَ بِمَا يُعْجِبُكَ مِنْهَا وَ حُبَّ الإطراء فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ أَوْثَقِ فُرُصِ الشَّيْطَانِ فِي نَفْسِهِ لِيَمَحَقَّ مَا يَكُونُ مِنْ إِحْسَانِ الْمُحْسِنِينَ» (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۴۰).

رهبران فقید و کنونی نظام جمهوری اسلامی ایران نشان داده است. ذکر این نکته ضروری است که مقاله حاضر به دنبال مقایسه رفتار معصوم^(ع) با رهبران جمهوری اسلامی نیست، چه اینکه اساساً امامین انقلاب خود تحت تأثیر مکتب رفتاری امیرالمؤمنین^(ع) هستند و طبعاً می‌بایست در جایگاه رفیع رهبری نظام اسلامی و مرجعیت دینی نزدیک‌ترین افراد به امام خویش در صفات رهبری باشند؛ بنابراین، این پژوهش در پی ارائه این حقیقت از ماهیت اخلاق رهبری امامین انقلاب است که ایشان همواره کوشیده‌اند همچون مقتدای خویش در حکمرانی عمل نمایند.

در خصوص اهمیت این پژوهش باید گفت که از یک‌سو، معرفی الگوهای موفق از حکومت‌های دینی استدلال داعیه‌داران جدایی دین از سیاست را با خدشه‌ای جدی مواجه می‌سازد؛ از سوی دیگر، تجربه زیسته امام اول شیعیان و رهبران جمهوری اسلامی از منابع اطمینان‌بخشی است که این فرصت را پیش روی پژوهشگران قرار می‌دهد تا راه‌های رفته در زمینه حکومت را که مورد تحسین بسیاری قرار گرفته است، بکاوند و به‌عنوان الگو به رهبران جوامع توصیه کنند. فاصله قدرت و حُبُّ الإطراء از جمله موضوعاتی است که پرداختن به آن ضروری است.

۱. پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های به‌عمل‌آمده، اگرچه فاصله قدرت به‌عنوان یک موضوع کلی در برخی پژوهش‌ها ازجمله مقاله «تحلیل رفتار مدیریتی امیرالمؤمنین^(ع) بر پایه فاصله قدرت» (طباطبائی ندوشن، میرحسینی و صحرایی اردکانی، ۱۴۰۱) مورد واکاوی قرار گرفته است، اما اثری که «حُبُّ الإطراء» را در اندیشه امیرالمؤمنین^(ع) بررسی کرده باشد، یافت نشد. البته میان برخی از نکات مقاله «رهنمودهای حاصل از عهدنامه مالک اشتر برای تنظیم خط‌مشی ارتباطی حکومت‌ها با شهروندان» (جبارلوی شبستری و افخمی، ۱۳۸۹) با موضوع حُبُّ الإطراء قرابتی اندک وجود دارد؛ قرابتی معنایی که نمی‌توان آن را مصداق همپوشانی دانست. همین مطلب در رابطه با حُبُّ الإطراء در اندیشه امامین انقلاب نیز صادق است. البته ناگفته نماند که در راستای تحلیل اثرپذیری امام خمینی از حضرت علی^(ع)، کتاب‌هایی نظیر تعامل با کارگزاران در سیره علوی؛ سیری در تأثیرپذیری امام خمینی از حضرت علی^(ع) در رفتار با

کارگزاران حکومتی (طباطبائی ندوشن، ۱۳۹۵) نگاشته شده، اما هیچ‌یک به موضوع این پژوهش نزدیک نیست. بر این اساس، می‌توان گفت تاکنون پژوهشی که مشخصاً دیدگاه امام علی^(ع) و امامین انقلاب را در رابطه با حُبُّ الإطراء کاویده باشد، منتشر نشده است؛ از این رو مقاله حاضر از نوآوری کافی برخوردار است.

۲. روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو که با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی سامان یافته، کاوشی منظم در منابع کتابخانه‌ای است که در زمینه مرتبط با موضوع پژوهش، حقایق را در بر دارند. در این فرایند، پژوهشگران از طریق توجه به مفاهیم کلیدی نظیر «حُبُّ الإطراء»، «مدح و ثناء» و «تمجید»، همچنین تحلیل روابط از طریق تفسیر روایات و در بخشی از پژوهش، هم‌سنجی دیدگاه رهبران نظام جمهوری اسلامی با سیره امیرالمؤمنین^(ع)، نتیجه پژوهش را پیش روی خوانندگان آورده‌اند.

۳. حُبُّ الإطراء در منظومه فکری امیرالمؤمنین^(ع)

پیش‌تر نوشته شد که حُبُّ الإطراء رفتاری نکوهیده است و آثار سوء آن، گستره‌ای از دین تا دنیای انسان‌ها را در بر می‌گیرد. این پدیده که از سوی برخی معلمان اخلاق به‌عنوان بیماری اخلاقی (نراقی، ۱۳۹۸، ص. ۶۱۰)، سبب از دست دادن کمال حقیقی (غزالی، ۱۴۰۹، ص. ۸۷) و زمینه‌ساز گناهانی چون ریا و نفاق (محقق نراقی، ۱۳۷۶، ص. ۴۸۷) توصیف شده، در منظومه فکری حضرت علی^(ع) از فرصت‌های شیطان برشمرده شده است: دوست داشتن مدح و ستایش اغراق‌آمیز، از محکم‌ترین فرصت‌های شیطان است^۱ (لیثی، ۱۳۷۶، ص. ۲۳۱). ماهیت این فرصت شیطانی را که در حدیث پیش‌گفته بدان اشاره شده می‌توان در توصیه‌های مکتوب امیرالمؤمنین^(ع) به مالک اشتر یافت. آن حضرت در بخشی از عهدنامه مالک، دوست داشتن مدح آمیخته با اغراق را از فرصت‌هایی دانستند که راه را بر شیطان در تباهی اعمال انسان هموار می‌کند (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۴۰).

۱. «حُبُّ الإطراء و المدح من أَوْثَقِ فُرُصِ الشَّيْطَانِ».

از نشانه‌هایی که کثرت کمی و کیفی مدح و ثنا را مسئله‌ای ذاتاً غیراخلاقی نشان می‌دهد، تشبیه آن در حدیث امام علی^(ع) به بادی بدبو در دل است. آن حضرت فرمود: خود را از تندی مدح و ستایش نگه‌دارید؛ زیرا آن دو بادی بدبو در دل ایجاد می‌کنند^۱ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص. ۴۶۶).

تأمل در معنای «غیراخلاقی» از آنجا نشأت می‌گیرد که در هندسه مفهومی قرآن کریم، بیماری قلبی با رذایل اخلاقی نظیر نفاق، ستم، قساوت قلب، شایعه‌پراکنی و کینه‌هم‌نشین شده است (ر. ک. به: بقره: ۱۰؛ حج: ۵۳؛ نور: ۵۰؛ احزاب: ۶۰؛ محمد: ۲۹)؛ اضداد حکمت که در حدیثی از امیرالمؤمنین^(ع) به‌طور مشروح از آن‌ها نام‌برده شده است (امام علی، ۱۳۸۰، صص. ۳۷۹-۳۷۸).

نکته دیگر اینکه مستفاد از حدیث علوی که ستایش مبالغه‌آمیز را موجب خودپسندی و غفلت در ممدوح می‌داند^۲، حُبُّ الإطراء سرآغاز شناخت غیرواقعی و فهم کاذب انسان از خود است؛ غفلتی که بر اساس نامه امام سجاد^(ع) به محمد بن مسلم، هم‌نشین با جهل است (ابن شعبه، ۱۴۰۴، ص. ۲۷۷). در نگاه فهم‌الحدیثی به این موضوع، باید حدیث دیگری از امیرالمؤمنین^(ع) را نیز در نظر گرفت که فرمود: بزرگ‌ترین حماقت، اغراق در ستایش و نکوهش است^۳؛ حماقتی که بر اساس حدیث امام صادق^(ع) در نقطه مقابل فهم قرار دارد (ر. ک. به: کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص. ۲۱). بر این اساس، انسان در چنبره ستایش‌های مبالغه‌آمیز میان دو مسئله «شناخت ناصحیح» و «غرور» دچار تسلسلی باطل می‌شود.

این نکته را نیز باید مدنظر قرار داد که در گنجینه معارف علوی، هر جا از حُبُّ الإطراء سخن به میان آمده، نگاه امیرالمؤمنین^(ع) نگاهی اخلاقی بوده و اگر به مسئله شناخت انسان نیز پرداخته، از آن‌روست که شناخت آدمی در پابندی او به اخلاق اثر دارد. بر این اساس، اولاً احادیث امیرالمؤمنین^(ع) درباره موضوع مقاله ناظر به تبعات اخلاقی اولیه و ثانویه حُبُّ الإطراء است و ثانیاً این بحث، آنجا که در سیاق مکالمات و مکاتبات با مسئولان دولت

۱. «إِحْتَرَسُوا مِنْ سَوَةِ الإطراءِ وَالْمَدْحِ؛ فَإِنَّ لَهُمَا رِيحاً خَبِيثَةً فِي الْقَلْبِ».

۲. «الإطراءُ يُحْدِثُ الرَّهْوَ وَيُدْنِي مِنَ الْغَرَةِ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۳، ص. ۱۶۳).

۳. «أَكْبَرُ الْحُمَقِ الإِغْرَاقُ فِي الْمَدْحِ وَالذَّمِّ» (لیثی، ۱۳۷۶، ص. ۱۶۸).

علوی بیان شده، مرتبط با اخلاق حرفه‌ای مدیران است. از همین رو، پرهیز دادن امام^(ع) از «غلو» و مذمت افراطیان (ر. ک. به: امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۸۱) از دیدگاه اخلاق حرفه‌ای یا درست‌رفتاری به‌عنوان نظام تکالیفی که باید در یک حرفه انجام شود، قابل تحلیل است؛ گرچه به معنای نفی اثر حُبِّ الإطراء در اخلاق فردی نیست.

از مهم‌ترین عبارات که به‌روشنی پرهیز امام از خودبزرگ‌نمایی و حُبِّ الإطراء را به‌عنوان یکی از شاخصه‌های فاصله قدرت نشان می‌دهد، این جمله است: من به دنبال بزرگ داشتن خود نیستم^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۵۰). از این رو، ایشان در اولین روزهای حکومت خود فرمود: جز پروردگار خود کسی را نستائید^۲ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۱۸). همچنین امام از مردم خواست که او را مدح نگویند^۳ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۵۰)؛ و به سبکی که با شاهان و ظالمان سخن می‌گویند، با ایشان سخن نگویند^۴ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۵۰). شارحان نهج البلاغه، مقصود از سبک شاه‌پسندی را که امیرالمؤمنین^(ع) از آن سخن گفت تمجیدهای افراط‌گرایانه دانسته‌اند (مغنیه، ۱۹۷۹، ج ۳، ص. ۲۷۶؛ نواب لاهیجی، بی‌تا، ص. ۱۹۴؛ ر. ک. به: طباطبائی ندوشن، میر حسینی و صحرائی اردکانی، ۱۴۰۱، ص. ۶۲).

علی^(ع) همچنین در راستای تبیین اخلاق حرفه‌ای مدنظر خود، به مالک توصیه فرمودند که با اهل تقوا و راستی در ارتباط باشد و آنان را چنان بی‌پرورد که او را فراوان نستایند^۵ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۲۸). در تحلیل چرایی این سفارش، باید یادآور شد؛ امام علی^(ع) - که در حصار «خود» و «من» گرفتار نبود (خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ص. ۵۹) و در مواجهه با ستایش اغراق‌آمیز مردی که به دشمنی با حضرت متهم بود، فرمود: «من کمتر از آنم که بر زبان آری و برتر از آنم که در دل داری»^۶ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۷۳). دوست نداشت که کارگزاران دولتش را در نخوت گرفتار ببیند. چه اینکه در منظومه فکری امام اول، ستایش فراوان، پدیدآورنده غرور در دل

۱. «وَلَا التَّمَاسَّ إِعْظَامَ لِنَفْسِي».

۲. «وَلَا يَحْمَدُ حَامِدٌ إِلَّا رَبَّهُ».

۳. «فَلَا تَتَّبِعُوا عَلِيَّ بِجَمِيلِ ثَنَاءٍ».

۴. «فَلَا تَكَلِّمُونِي بِمَا تَكَلَّمُ بِهِ الْجَبَّارَةُ».

۵. «وَالصَّقُّ بِأَهْلِ الْوَرَعِ وَالصَّدَقِ، ثُمَّ رُضُّهُمْ عَلَيَّ أَنْ لَا يُطْرُوكَ».

۶. «أَنَا دُونَ مَا تَقُولُ وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ».

انسان و تمهیدگر سرکشی است که صاحبان قدرت را به محاق می‌کشاند^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۲۸).

این نکته را نیز باید افزود که ستایش خارج از عرف، سبب برانگیختن احساسات می‌شود؛ احساساتی که شناخت انسان نسبت به پدیده‌ها را با اختلال و انحراف روبه‌رو می‌کند و سبب می‌شود تا مسئول در تشخیص بایسته‌های کاری دچار خطای شناختی شود؛ نکته‌ای که برخی از فلاسفه نظیر هیوم، کانت، هابز و آگوستین قدیس در سخنان خود بدان پرداخته‌اند. (Westphal, 1990, p. 207) البته نباید از نظر دور داشت که مکمل دوری مسئولان از حُبُّ الإطراء، برگزیدن همکارانی است که با هدف اصلاح، بدون واهمه خطای مافوق و کژی‌های نظام اداری را به او گوشزد می‌کنند. امیرالمؤمنین^(ع) در این باره مرقوم داشتند: باید وزیر برگزیده تو کسی باشد که از همه در گفتن حق گویاتر باشد^۲ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۲۸). برآمده از نکات پیش گفته، در وضعیتی که صاحب‌منصبان از یک‌سو دچار احساسات ناشی از ستایش مفرط نشوند و از دیگر سو کسی را داشته باشند که صادقانه آنان را از موارد صلاح و فساد آگاه سازد، با تشخیص موقعیت‌های مهم در اتخاذ مواضع شایسته موفق عمل خواهند کرد. این نکته نیز نباید ناگفته بماند، چنانکه برخی از شارحان نهج البلاغه نیز بدان اشاره کرده‌اند؛ شخصیت امیرالمؤمنین^(ع) آن‌قدر بزرگ است که تنها چیزی که درباره حضرت غلو به شمار می‌رود، قائل شدن به ربوبیت ایشان است (ر.ک: خویی، ۱۴۰۰، ج ۲۱، ص. ۵۳۴)؛ کاری که سبب نابودی ایمان «محب مفرط» و «محب غال» می‌شود (ر.ک. به: امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۴۴۴).

۴. حُبُّ الإطراء در اندیشه و رفتار امامین انقلاب

بر مبنای اندیشه رهبران جمهوری اسلامی، هیچ حاکمی نمی‌تواند به‌صورت کامل همانند حضرت علی^(ع) حکمرانی کند (ر.ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۹، ص. ۳۳۰) این مسئله البته با ضرورت الگوگیری از حکومت حضرت امیر^(ع) منافاتی ندارد چه این‌که بر اساس گفتار

۱. «إِنَّ كَثْرَةَ الإطراء تُحدِثُ الرَّهْوَ وَ تُدْنِي مِنَ الْعِزَّةِ».

۲. «ثُمَّ لِيَكُنْ آثَرُهُمْ عِنْدَكَ أَقُولُهُمْ بِمُرِّ الْحَقِّ لَكَ».

امامین انقلاب، پیروی از الگوی حکومت حضرت علی^(ع) از ضروریات حکومت اسلامی است (ر. ک. به: خامنه‌ای، ۱۴۰۰، صص. ۱۲-۱)؛ حکومتی که در همین اندیشه بسان قله‌ای رفیع معرفی شده است (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳۰).

به بیان دیگر امامین انقلاب، حکومت علوی را نسخه اصل و معیار حکومت مطلوب اسلامی دانسته و بر همین پایه، الگوگیری از آن را به دیگران توصیه کرده‌اند. به عنوان نمونه آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید بر سرمشق گرفتن از سیره و رفتار امیرالمؤمنین^(ع) (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۶/۲۰، علی^(ع) را به عنوان یک قله مرتفع برای حاکم اسلامی معرفی کرده‌اند (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۹/۱۵)؛ تعبیری که علاوه بر نشان دادن فاصله زمامداران با ویژگی‌های امام اول شیعیان، کارکرد آن قله به عنوان الگو و هدف را می‌نمایاند.

نمونه دیگر را می‌توان در مصاحبه مجله المستقبل با امام خمینی یافت؛ بنیان‌گذار جمهوری اسلامی در آن گفت‌وگو بر الهام‌گیری جمهوری اسلامی از رویه حضرت رسول اکرم^(ص) و امیرالمؤمنین^(ع) تأکید کردند (ر. ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۴، صص. ۳۳۴)؛ حقیقتی که ایشان بار دیگر در پاسخ به سؤال خبرنگار روزنامه لوموند بر آن تصریح کرد: «تنها مرجع استناد برای ما، زمان پیغمبر و زمان امام علی است» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۳، صص. ۳۷۲).

در همین راستا بسامد بسیار افزون‌تر استنادات امام خمینی به سیره امام اول شیعیان نسبت به سایر پیشوایان نشانه قابل‌اعتنایی از اثرپذیری امام خمینی از منظومه فکری امیرالمؤمنین^(ع) است (ر. ک. به: طباطبائی ندوشن، ۱۳۹۵: ۲۷۰-۲۰۳)؛ نکته‌ای که در آثار و گفتار آیت‌الله خامنه‌ای نیز مشهود است (ر. ک. به: محمدیان، ۱۳۹۵، صص. ۳۵۰-۱۲). یکی از مهم‌ترین عرصه‌های این اثرپذیری، حوزه اخلاق رهبری است که مباحثی نظیر فاصله قدرت و حب‌الاطراء ذیل آن مطالعه می‌شود.

۴-۱. نشانه‌های دوری امامین انقلاب از حُبِّ الاطراء

از مهم‌ترین نشانه‌های این اثرپذیری و دوری امامین انقلاب از ثن‌پسندی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱-۴. اظهار بیزاری و بازداشتن از مقایسه با معصومان علیهم السلام

اتفاق مرتبطی که در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در دیدار برخی از گروه‌های مردمی با رهبران انقلاب اسلامی رقم می‌خورد، بیان مطالبی برخاسته از احساسات بود که قیاس امامین انقلاب با پیامبران و امامان را به ذهن متبادر می‌نمود؛ اوصافی که در شمار گفتارهای مبالغه‌آمیز محسوب می‌شود.

این اتفاقات، اگرچه پرتکرار نبود، اما واکنش جدی رهبران انقلاب اسلامی را برمی‌انگیخت؛ بازخوردهایی آموزنده که اساساً از احتمال تکرار این سخنان می‌کاست. معروف‌ترین نمونه از این واکنش‌ها مربوط به بیانات امام در خصوص سخنان فخرالدین حجازی، از نمایندگان مردم تهران در مجلس شورای اسلامی و سخنران معروف آن روزگار است که امام خمینی را «سلیمان زمان»، «داود عصر» و «میراث‌بر پیامبران و امامان» خواند. امام دراین‌باره می‌گوید: «من خوف این را دارم که با این فرمایشات ایشان و امثال ایشان برای من يك غرور و انحطاطی پیش بیاید. من به خدای تبارک و تعالی پناه می‌برم از غرور. من اگر خودم را برای خودم نسبت به سایر انسان‌ها يك مرتبتی قائل باشم، این انحطاط فکری است و انحطاط روحی» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص. ۳۴۳)؛ واکنشی بر پایه اخلاق که حُبُّ الإطراء را مسبب غرور و انحطاط فکری و روحی معرفی می‌کند و این پیام را به دیگران می‌دهد که از رفتارهای ایجادکننده غرور دوری گزینند؛ حالتی که بنیان‌گذار جمهوری اسلامی در سخن دیگری آن را با عنوان «عظمت‌فروشی» توصیف کردند (ر. ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۲، ص. ۷۹).

دومین نمونه از واکنش‌های امام خمینی، مربوط به سخنان آیت‌الله مشکینی بود که از عبارات مربوط به معصومان علیهم السلام استفاده کرد و از امام خمینی چنین پاسخی شنید: «ما آن قدری که گرفتار به نفس خودمان هستیم کافی است، دیگر مسائلی نفرمایید که انباشته بشود در نفوس ما و ما را به عقب برگرداند» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۰، ص. ۳۹۴). در این گزاره نیز مانند گزاره پیشین، نگرش اخلاقی بر واکنش امام خمینی سایه انداخته است؛ نگرشی که ثنادرستی را مایه حرکت قهقرای انسان و از دست دادن اندوخته‌های اخلاقی می‌داند؛ اخلاقی مبتنی بر واقعیت هستی که اعتقاد به توحید آن را پشتیبانی می‌کند (بهمی، ۱۴۰۳، ص. ۶۹).

نمونه دیگری از این واکنش را می‌توان در پیام امام خمینی به نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی یافت؛ واکنشی که اگرچه صبغه کلامی و فقهی دارد؛ اما اثر آن بر اخلاق اجتماعی را نمی‌توان نادیده انگاشت. منظور از اخلاق اجتماعی، اخلاق ناظر به رعایت شئون در روابط اجتماعی انسان با دیگران است (مصباح یزدی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۲۳) که گستره وسیعی از مسائل، از آداب معاشرت تا نزاکت، حفظ آبرو و رعایت حریم‌های شخصی و خانوادگی را شامل می‌شود. واکنش امام خمینی مربوط به عبارات غلوآمیز نطق نماینده وقت مردم اردستان در مجلس بود که از رادیو به صورت زنده پخش می‌شد؛ از این رو در پیامی وکلای ملت را از تعمیم خصائص معصوم به غیر معصوم برحذر داشته و نوشته است: «... چون گفتار آقایان پخش می‌شود و ممکن است سوء تفاهمی بین مردم حاصل شود، لازم است عرض کنم آیات و روایاتی وارد شده است که مخصوص به معصومین - علیهم السلام - است و فقها و علمای بزرگ اسلام هم در آن‌ها شرکت ندارند تا چه رسد به مثل اینجانب. هر چند فقهای جامع الشرایط از طرف معصومین نیابت در تمام امور شرعی و سیاسی و اجتماعی دارند و تولی امور در غیبت کبرا موکول به آنان است، لکن این امر غیر ولایت کبرا است که مخصوص به معصوم است. تقاضای اینجانب آن است که در صحبت‌هایی که می‌شود و پخش می‌گردد ابهامی نباشد» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۹، ص ۴۰۳). این جملات دست‌کم حاوی دو نکته است: نخست این که چنین قیاس‌هایی، هر چند غیر مستقیم، زمینه برداشت‌های نادرست مردم را ایجاد می‌کند و رواج اندیشه‌های غالبانه در جامعه را در پی خواهد داشت. دیگر اینکه نباید ولایت کبرا را به غیر معصوم نسبت داد؛ چه اینکه اولاً زمینه‌غور را فراهم می‌آورد و ثانیاً در صورت بروز خطای احتمالی از سوی رهبر، موریانه تردید، اعتقاد مردم نسبت به مسئله عصمت را از بین می‌برد.

آیت‌الله خامنه‌ای که شاگرد اخلاق امام خمینی بود (ر. ک. به: بهبودی، ۱۳۹۱، صص ۹۷-۹۵) نیز در مقابل چنین رفتارها و شعارهایی، مشابه استاد خویش واکنش نشان می‌داد و دیگران را از مقایسه با معصومان علیهم السلام برحذر می‌داشت. به عنوان نمونه، در دیدار با خانواده نیروی دریایی سپاه به تعبیر موجود در سرودی که خوانده شده بود، همچون «ناخدای کشتی ولایت» و «نوح ما»، اعتراض کرد و گفت: «... مبادا آن صفاتی، خصلتی، مناقبی که متناسب با وجود ولی عصر ارواحنا فداه است، این‌ها را تنزل بدسیم در سطح

انسان‌های کوچک و ناقصی مثل این حقیر و امثال این حقیر... این نوح، امام زمان است... وجود مقدس خاتم الانبیاء نوح کشتیان این امت است» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۶/۲۸). این واکنش همان نکته مهمی است که در سخن امام نیز وجود داشت. همچنین ایشان در واکنش به وصف «علی زمان» این گونه تذکر داد: «وقتی کسانی اسم مبارک امیرالمؤمنین^(ع) یا اسم مبارک ولی عصر روحی فداه را می‌آورند، بعد اسم ما را هم دنبالش می‌آورند، بنده تنم می‌لرزد... ما گیاه همین فضای آلوده دنیای امروزیم؛ ما کجا، کمترین و کوچک‌ترین شاگردان آن‌ها کجا؟...» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۰/۸/۱۲)؛ واکنشی منطبق با آموزه‌های شیعی که عصمت را منحصر در پیامبران الهی و چهارده معصوم می‌داند (ر. ک. به: مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ص. ۲۷) و از همسنگ پنداری دیگران با اهل بیت پیامبر خدا پرهیز می‌دهد؛ آموزه‌ای که در سخن امیرالمؤمنین^(ع) جلوه‌گر شده است: «کسی با ما اهل بیت قابل مقایسه نیست»^۱ (شیخ صدوق، ۱۳۷۸، ج ۲، ص. ۶۶).

۲-۴. انتقاد به ستایش و تمجید دیگران

از دیگر نشانه‌های دوری امامین انقلاب از حُبُّ الإطراء، جبهه‌گیری در برابر تمجیدهای دیگران است. به بیان روشن‌تر، انتقاد و اتخاذ موضع رهبران انقلاب در برابر تحسین اطرافیان و مردم، مؤید این حقیقت است که امامین انقلاب دامن خود را از ثنادرستی مبرا داشته‌اند؛ چه اینکه اگر دلبستگی به این مسائل وجود داشت، سکوت ایشان، بنا بر قاعده حجیت سیره عقلا (ر. ک. به: آخوند خراسانی، ۱۴۳۷، ج ۲، ص. ۸۰)، مهر تأییدی بر آن می‌شد.

در فقرات متعددی واکنش امامین انقلاب نسبت به تمجید دیگران گزارش شده است. به‌عنوان نمونه، امام خمینی که عواقب تلخ تملق را می‌شناخت و پیش‌تر این خطر را در نامه‌ای به محمدرضا پهلوی گوشزد کرده بود (ر. ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱، ص. ۸۹). به‌طریق‌اولی وجود این روحیه را در روابط دیگران با خود نمی‌پسندید. مستند این سخن، واکنش رهبر کبیر انقلاب به اقدام یک نفر در هتک حرمت آیت‌الله حکیم و تمجید از امام است که ناراحتی این شخصیت برجسته از ثناگویی را حکایت می‌کند. امام با صدور بیانه‌ای، ضمن

۱. «نَحْنُ أَهْلُ الْاَلْبَيْتِ لَا يَقَاسُ بِنَا أَحَدٌ».

ابراز ناراحتی، دو دلیل برای آن برشمردند: نخست توهین به یک عالم اثربخش و دیگری تمجید همان شخص از امام خمینی. ایشان در این باره می‌نویسد: «من به قدری ناراحت شدم که نمی‌توانم تحدید کنم» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۲۱، ص ۶۹۳).

در مورد دلیل نخست، در مکتبی که «مداد (مرکب) علما» بر خون شهدا فضیلت دارد (ر. ک. به: شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۹۹؛ شیخ طوسی، ۱۴۱۴، ص ۵۲۱)، سکوت در برابر هتک حرمت عالم دینی از باب «آن که به کار کسانی خشنود است، چنان است که در میان کار آنان بوده است»^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص ۳۹۰) قلمداد و فتح بابی برای تکرار این کار در مورد دیگر عالمان می‌گردید. در باب دلیل دوم باید گفت امام که خود را خدمتگزار و رفیق مردم ایران می‌دانست (بهبودی، ۱۳۹۷، ص ۱۰۸۰)، برای خود شأنی فراتر قائل نمی‌شد و با اقداماتی که او را پیش خود و دیگران متمایز جلوه می‌داد، مخالفت می‌کرد؛ چه اینکه خودبزرگ‌بینی را نوعی بیماری تلقی می‌کرد (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۱، ص ۸۹)؛ مرضی که انسان را به مرگ اخلاقی سوق می‌دهد.

نکته دیگر اینکه، برخلاف شیوه اقتدارگرایی که در آن مریدپروری متأثر از «سلطانیسم» حرف اول را می‌زند (Reeves, 1990, p. 170)، دأب امام بر این بود که مرید جمع نمی‌کرد، بلکه تا حدی آدم‌پراکنی هم می‌کرد (ر. ک. به: بهبودی، ۱۳۹۱، ص ۹۷) تا مبادا در معرض مخاطرات اخلاقی نظیر غرور قرار گیرد؛ نکاتی که در واکنش به سخنان فخرالدین حجازی و آیت‌الله مشکینی گفته شد (ر. ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص ۲۴۳).

چنین واکنش‌هایی در رفتار آیت‌الله خامنه‌ای نیز مصادیق متعددی دارد. به عنوان نمونه، ایشان استفاده از تعبیر «جانم فدای رهبر» در مراسم رسمی نیروهای مسلح را مورد انتقاد قرار داده و می‌گوید: «نه خدا راضی است، نه احکام اسلام اجازه می‌دهد که ما بگوییم ارتش ما، یا نیروهای مسلح ما، یا عناصر ما، برای خاطر فلان آدم بمیرند» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۲/۳). تذکر مورد اشاره، اگرچه به قرینه واژه «احکام» مرتبط با فقه سیاسی به معنای بایسته‌های شرعی حکومت‌داری و ملاک ارزیابی رفتار سیاسی مسلمانان است (عمید زنجانی، ۱۳۷۷، ص ۱۴) و به این بیانات ماهیت فقهی می‌بخشد؛ اما نباید از نظر دور

۱. «الرَّاضِي بِفَعْلِ قَوْمٍ كَالدَّاخلِ فِيهِ مَعَهُمْ».

داشت که بخش مهمی از فقه سیاسی ارتباط عمیقی با اخلاق حرفه‌ای دارد (طباطبائی ندوشن و غفوری، ۱۴۰۴، ص. ۲۷)؛ ازاین‌رو نمی‌توان فاصله‌ای میان اخلاق و آموزه‌های فقه سیاسی انگاشت، چنانکه سخن امیرالمؤمنین (ع) که فرمود: «مرا فرمان می‌دهید تا پیروزی را بجویم به ستم کردن درباره آن‌که والی اویم؟»^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۱۲۴). به‌عنوان نقطه توافق این دو ارزیابی می‌شود.

نمونه دیگری از واکنش آیت‌الله خامنه‌ای در این رابطه را می‌توان در ماجرای دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی با ایشان جست؛ هنگامی که یکی از نمایندگان اظهارات تمجیدآمیزی در حضور ایشان بیان کرد، چنین پاسخی شنید: «این جور بیانات، هم به ضرر من، هم به ضرر خود گوینده است. نبایستی این بیانات به این شکل بیان شود... این جور تعبیرات، تعبیراتی نیست که انسان را خوش بیاورد یا کمکی به کار پیشرفت انسان بکند» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۸). در جملات اخیر، فراوانی کلمه «کار»، نشان‌دهنده ارتباط این گزاره با اخلاق حرفه‌ای به‌مثابه به‌کارگیری مهارت‌ها و تصمیم‌گیری آگاهانه در موقعیت‌های خاص کاری است (Whitbeck, 1998, p.40) که تعیین می‌کند در مسیر اهداف یک مجموعه چه چیزی در اولویت قرار دارد.

برآثر چنین نگرشی آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به تعبیر «ذوب در رهبری» منتقدانه ابراز داشتند: «ذوب در ولایت یعنی چه؟ باید ذوب در اسلام شد. خود ولایت هم ذوب در اسلام است... ذوب در رهبری، ذوب در شخص است؛ این اصلاً معنا ندارد. رهبری مگر کیست؟» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۳/۲۷).

نمونه دیگر این انتقاد را می‌توان در سخن ایشان با جمعی از فرماندهان سپاه جست؛ انتقاد آیت‌الله خامنه‌ای به کاربرد عبارت «سرور ما خامنه‌ای» که اظهار داشتند: «...الفاظ این اشعار و سرودها را از کلمات مبالغه‌آمیز خالی کنید... بنده افتخارم به این است که بتوانم خدمتگزار شما و مردم باشم. «سرور» فقط خدای متعال است... ما بندگان ناقص، نارسا و ضعیف هستیم...» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۷/۶/۲۴). نکته‌ای که نباید ناگفته بماند این است که نمونه‌های موجود از کاربرست اخلاق در رهبری، نشان‌دهنده

۱. «أَتَأْمُرُونِي أَنْ أَطْلُبَ النَّصْرَ بِالْجَوْرِ فِيمَنْ وُلِّيْتُ عَلَيْهِ».

جایگاه اخلاق در سیاست است (ر. ک. به: غفوری و طباطبائی ندوشن، ۱۴۰۲، ص. ۱۶۷)؛ چیزی که «نیکولو ماکیاولی» ذبح آن را در پای سیاست مجاز می‌دانست. در جدول زیر برخی از گزاره‌های مربوط به حُبُّ الإطراء در سخنان امامین انقلاب در تطبیق با فرمایشات امیرالمؤمنین^(ع)، آمده است:

کنش‌گر	گزاره مهم	حوزه اثر ستایشگری			حوزه اندیشگانی		
		مداح	ممدوح	شنونده	فردی	اجتماعی	فقه سیلسی کلام
امیرالمؤمنین	ایجادکننده بادی بد بود در دل		*		*		
	خودپسندی و غفلت		*		*		
	بزرگ‌ترین حماقت	*			*		
	نزدیک شدن انسان به سرکشی		*		*		
امام خمینی	غرور و انحطاط فکری		*		*		
	به عقب راندن انسان		*		*		
	ایجاد سوء تفاهم برای مردم			*		*	*
	دوری افراد از ویژگی معصومان		*				*
آیت‌الله خامنه‌ای	دوری از تنزل صفات معصومان به سایر	*					*
	تفاوت با انسان‌های بزرگ		*				*
	مجاز نبودن در احکام اسلام	*				*	*
	خوشایند نیست و کمکی به پیشرفت نمی‌کند		*		*		
	کمتر شنیده شدن این حرف از انسان فرهیخته	*			*		
	بندگانی ناقص هستیم، سرور فقط خداست		*				*

جدول ۱: گزاره‌های مربوط به حُبُّ الإطراء در سخنان امامین انقلاب در تطبیق با فرمایشات امیرالمؤمنین^(ع) منبع: همین پژوهش

بر پایه این جدول، از منظر امیرالمؤمنین^(ع) حُبُّ الإطراء موضوعی است که در حوزه اخلاق مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ اما در بیان امامین انقلاب، علاوه بر اخلاق، از منظر کلام و فقه سیاسی هم به مسئله حُبُّ الإطراء نگریسته شده است. این نکته را باید افزود که نپرداختن امیرالمؤمنین^(ع) به ابعاد دیگر حُبُّ الإطراء، علاوه بر این که می‌تواند نشانه‌ای از تقدم اخلاق و عقل عملی بر کلام نظری باشد (ر.ک. به: محمدرضایی، ۱۳۸۴، صص. ۸۸-۷۵)، اولویت اخلاق در مناسبات انسانی را گوشزد می‌کند؛ اخلاقی که به عنوان قائمه عدالت در منظومه فکری امیرالمؤمنین^(ع)، توفیق در امر سیاسی به بهای ظلم را بر نمی‌تابد (ر.ک. به: امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۸۸) و احقاق حقوق دولت اسلامی را منوط به رعایت ضوابط رفتار انسانی می‌داند (ر.ک. به: امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۸۶)؛ چیزی که طبق احادیث، عذاب شدید را از غیرمسلمانی دفع کرد (نوری، ۱۴۰۸، ج ۷، ص. ۱۴) و رعایت نکردن آن در مناسبات خانوادگی، سبب فشار قبر بر صحابی پیامبر^(ص) شد (ر.ک. به: شیخ صدوق، ۱۳۸۵، ج ۱، ص. ۳۱۰).

۳-۱-۴. پرهیز دادن ذهن جامعه از حُبُّ الإطراء

سومین نشانه دوری امامین انقلاب از حُبُّ الإطراء، رفتارهایی است که اگرچه با مسئله مدح و ثنا ارتباط مستقیم ندارد؛ اما دست‌کم این ذهنیت را که مسئولان می‌توانند در حاشیه امن و هر کاری را انجام دهند، از بین می‌برد؛ رفتارهایی که بیناذهنیت (ناظر به رابطه ذهن با ذهن که در خلال رسانه زبان شکل می‌گیرد) را کنترل می‌کند (محمدی اصل، ۱۳۹۹، صص. ۳۰-۲۸). مراد از حاشیه امن نیز وضعیتی است که در آن، انسان می‌کوشد شرایط ثابت خود را حفظ کند (Bardwick, 1995, p.12)؛ وضعیتی که ممکن است به منصوبان دولتی، در خصوص مصونیت در برابر پیامدهای تعقیبی و نظارت مردم، اطمینان خاطر دهد و سبب شود تا آنان به اقداماتی تبعیض‌آمیز، منفعت‌طلبانه و مغایر با قوانین دست زنند.

در گذار از این مقدمه به تاریخ اسلام، باید این نکته را یادآور شد که علی^(ع) نیز با حذف حاشیه امن در مناسبات کاری، حجت را تمام کرد که در مدیریت علوی، هیچ کس، حتی اگر از نزدیکان و خویشاوندان حضرت باشد، از عواقب کارش دور نیست و نمی‌تواند خود را مصون بداند. جمله امام که فرمود: «آگاه باشید، هرکه مردم را بدین شعار بخواند او را

بکشید، هرچند زیر عمامه من باشد^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۱۲۵). اگرچه درباره موضع گیری افراد در خصوص وحدت و دوری از تفرقه است؛ اما دست کم تصدیق می کند که امام برای هیچ کس حاشیه امنی قائل نبود (ر. ک. به: طباطبائی ندوشن، ۱۴۰۲، صص. ۶۰-۶۱) و هر کس شئون را مراعات نمی نمود، مؤاخذه می شد.

اقدامات امامین انقلاب در پنداره شکنی درباره حاشیه امن مسئولان و تقویت نظارت عمومی - که نشانه ای از دوری این شخصیت های سیاسی از حُب الإطراء است - را دست کم می توان ذیل دو عنوان برشمرد:

۴-۱-۴. توصیه نقدپذیری به مسئولان

یکی از اقدامات بسیار مهم امام و آیت الله خامنه ای در زمینه پنداره شکنی مربوط به حاشیه امن مسئولان توصیه به صاحب منصبان برای پذیرش نقد بود؛ توصیه هایی علنی که از چند سو برخوردار بود. این اقدام از یک سو، اصل قابل نقد بودن مسئولان را گوشزد می کرد و سبب تقویت نظارت عمومی بر مسئولان می شد. از سوی دیگر، سلسله وظایف مسئولان در برابر مردم از جمله نقدپذیری، پاسخ گوئی، شفافیت و اصلاح فرایندهای ناصواب را به صاحبان مناصب یادآوری می نمود.

در تمثیل به نمونه ای از این توصیه ها باید به این مطلب اشاره کرد که امام خمینی، انتقاد از زمامدار امور مسلمین را پیشاپیش همه مسئولان، حق مردم می دانست و می گوید: «هر فردی از افراد ملت حق دارد که مستقیماً در برابر سایرین، زمامدار مسلمین را استیضاح کند و به او انتقاد کند و او باید جواب قانع کننده بدهد» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۵، ص. ۴۰۹). در کلام علی^(ع) نیز دوری از انتقاد، مایه محرومیت جامعه از خیر دانسته شده است: «مردمی که خیر خواه یکدیگر نیستند و از خیر خواهان استقبال نمی کنند، از خیر بی بهره اند»^۲ (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص. ۲۲۵)؛ این محرومیت از خیر را می توان در راستای سخن حضرت علی^(ع) که فرمودند: «امر به معروف و نهی از منکر را و امگذارید که بدترین شما حکمرانی شما را بر

۱. «أَلَا مَنْ دَعَا إِلَى هَذَا الشَّعَارِ فَأَقْبَلُوهُ وَلَوْ كَانَ تَحْتَ عِمَامَتِي هَذِهِ».

۲. «لَا خَيْرَ فِي قَوْمٍ لَيْسُوا بِنَاصِحِينَ وَلَا يَحِبُّونَ النَّاصِحِينَ».

دست گیرند»^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۲۱؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۷، ص. ۵۲) تحلیل کرد؛ بدین ترتیب سکوت و پرهیز از امر به معروف و نهی از منکر دست کم در قبال عملکرد مسئولان، سبب ایجاد شرایط برای فساد در نظام اداری می شود.

در هندسه اندیشگانی آیت الله خامنه‌ای نیز توجه مسئولان به انتقادات و پاسخگویی، سبب شناخت نقاط ضعف و قوت نقدشونده و تبیین واقعیت‌ها برای شنوندگان نقد در راستای جلوگیری از ایجاد شائبه دانسته شده است (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۴/۵). بر اساس همین رویکرد، آیت الله خامنه‌ای انتقاد را جزء لاینفک کار اجرایی می داند و مسئولان را به عطف توجه به نقدها دعوت می کند. نقطه اوج این تأکید، فتوای رهبری در حوزه فقه سیاسی است که نقد و نقدپذیری را واجب اعلام کرد (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۶/۲).

نمونه‌هایی از توصیه آیت الله خامنه‌ای به نقدپذیری را می توان در سخنان ایشان در دیدار اعضای دولت یافت که فرمودند: «برای شنیدن نقد، سینه گشاده و روی باز و گوش شنوا داشته باشید. هیچ ضرر نمی کنید از اینکه از شما انتقاد کنند» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۶/۱۶). جمله «از انتقاد نه بترسید، نه خشمگین و ناامید شوید» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۶/۴) نمونه دیگری از توصیه ایشان به مسئولان برای داشتن سعه صدر در برابر انتقادات است؛ انتقاداتی که به تعبیر رهبری، در صورت وجود دو ویژگی «صحیح بودن» و «دلسوزانه بودن» بسیار ضروری است (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۷۸/۹/۱).

آیت الله خامنه‌ای با این نگاه که ولی امر به عنوان پیشوای مردم باید پیش تر از دیگران، عامل به آموزه‌های دینی باشد از نقدپذیری استقبال کرده اند. نمونه روشن این رویکرد بیانات ایشان در جمع دانشجویان به عنوان قشر مطالبه گر است: «گاهی که بینم بعضی ها روی ملاحظه، روی احترام، روی هرچه، بعضی از این حرف ها را که خیال می کنند من خوشم نمی آید، نمی زنند، از نگفتنش ناراحت می شوم؛ از گفتنش مطلقاً ناراحت نمی شوم... من از انتقاد استقبال می کنم» (دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۸/۶).

۱. «لَا تَرْكُوا الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ فَيَوَلَّى عَلَيْكُمْ سِرَازُكُمْ».

توصیه امامین انقلاب در زمینه پذیرش انتقاد از سوی مسئولان را باید در راستای تمهید شرایط برای انتقال خواسته‌های مردم تحلیل کرد؛ شرایطی که در آن، افراد بدون لکنت و اهمه، خواسته‌های به حق فردی، نیازهای جامعه و یا انتقادهای با مسئولان در میان بگذارند و اصلاح امور را از آنان مطالبه کنند. تمهید این شرایط در عهدنامه مالک اشتر، چنین توصیف شده است: «تا سخنگوی آن مردم بی‌درمانگی در گفتار با تو گفتگو کند»^۱ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۳۳۶)؛ وضعیتی که در جوامع با فاصله قدرت پایین تحقق می‌یابد.

۵-۱-۴. ارائه الگوی پوزش طلبی از مردم

در ادامه بررسی مؤلفه‌های پنداره‌شکنی از حاشیه امن مسئولان، یکی از برجسته‌ترین اقدامات امام و آیت‌الله خامنه‌ای، ارائه الگوی پوزش طلبی از مردم است. این اقدام که نشان‌دهنده دوری امامین انقلاب از حب‌الاطراء است، شامل عذرخواهی از مردم بابت خطای بدنه حاکمیتی و نیز قصور احتمالی ناشی از شخص رهبر است. این رفتار تکان‌دهنده و آموزنده به مردم می‌فهماند که «مسئولان از خطا برکنار نیستند و کمترین وظیفه آن‌ها در برابر اشتباهات، پوزش طلبی است» و از سوی دیگر، الگویی از فروتنی و خضوع در برابر مردم را پیش روی مسئولان قرار می‌دهد. پشتوانه اندیشگانی این رویکرد، جمله امیرالمؤمنین^ع در نامه ۲۷ نهج البلاغه است که به محمد بن ابی‌بکر فرمان می‌دهد: «با آنان (مردم) فروتن باش»^۲ (امام علی، ۱۳۸۰، ص. ۲۸۹).

از مهم‌ترین مصادیق این مسئله، عذرخواهی امام خمینی از مردم در برابر کم‌کاری برخی مسئولان نسبت به خانواده شهدا و ایثارگران است که به روشنی فروتنی ایشان را نشان می‌دهد (ر.ک. به: امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۲، ص. ۴۷۸). این تواضع، نشانگر فاصله کم قدرت است، به مسئولان درس فروتنی و پاسخگویی می‌دهد و مفصل‌بندی اعتماد سیاسی را تقویت می‌کند (ر.ک. به: محسنی مشقین، ۱۳۹۶، ص. ۷۶). لازم به ذکر است که عذرخواهی امام راحل و انتساب خطا به خود، موضوعی است که آیت‌الله خامنه‌ای نیز به آن اشاره کرده‌اند (دفتر

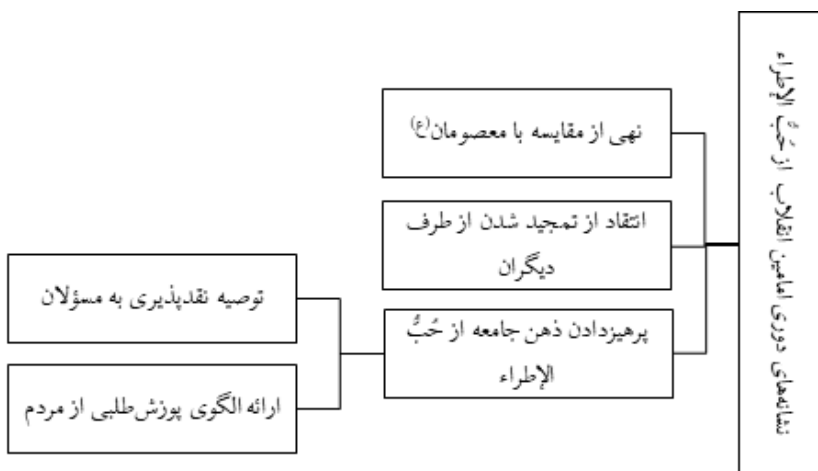
۱. «...حَتَّى يَكَلِّمَكَ مُتَكَلِّمُهُمْ غَيْرَ مُتَّعِيعٍ».

۲. «فَاخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ».

حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۱۴). این اقدام را نباید صرفاً در سطح یک «گفتار» ارزیابی کرد، بلکه باید به مثابه یک «رفتار» تحلیل نمود که در جهت زدودن کاستی‌ها از نظام اسلامی صورت گرفته است.

نمونه مشابهی از این رفتار را می‌توان در سخنان آیت الله خامنه‌ای مشاهده کرد که به خاطر تندی با یکی از شاگردان درس خارج فقه عذرخواهی نمودند (ر.ک. به: دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۹/۱۳). همچنین پذیرش خطای ادامه سیاست کنترل جمعیت در نیمه دهه هفتاد، از دیگر مصادیقی است که در این زمینه مورد استناد قرار می‌گیرد (ر.ک. به: دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۷/۱۹) و به عنوان اقدامی عملی در راستای توصیه‌های امام امت دربارهٔ مبرا نداشتن خود از خطا ارزیابی می‌شود (ر.ک. به: دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۳/۱۴).

در بازگشت به خط اصلی این پژوهش، ذکر این نکته ضروری است که نقدپذیری و توصیه آن و نیز پذیرش خطا و عذرخواهی، از نشانه‌های قابل توجهی است که دوری امامین انقلاب از مسئله «فاصله قدرت» را به اثبات می‌رساند؛ فاصله قدرتی که حُبُّ الإطراء را روا و گاه لازم می‌انگارد.



شکل ۱: نشانه‌های دوری امامین انقلاب از حُبُّ الإطراء، منبع: همین پژوهش

نتیجه‌گیری

این پژوهش با عبور از توصیف صرف، گامی نوین در ترسیم الگوی حکمرانی اخلاق‌محور کم‌فاصله بر اساس آموزه‌های اسلامی برداشته است. یافته‌ها نشان می‌دهد «حُبُّ الإطراء» به مثابه گسست شناختی در نظام قدرت، نه تنها در اندیشه امام علی^(ع) به عنوان عاملی شیطانی معرفی شده، بلکه در سیره عملی امامین انقلاب نیز با مکانیسم‌هایی همچون «نقدپذیری ساختاری»، «الگوی پوزش طلبی» و «اخلاق مسئولیت‌پذیری» به چالش کشیده شده است. این رویکرد، پارادوکس نظری در گفتمان کلاسیک علوم سیاسی که اخلاق را ناسازگار با کارآمدی قدرت می‌پندارد، با ارائه الگویی از «اقتدار توأم با تواضع» بازتعریف می‌کند. از منظر نظریه فاصله قدرت، این پژوهش دست‌کم دو دستاورد کلان دارد: نخست نشان می‌دهد که شاخص «فاصله قدرت» در جوامع اسلامی با تکیه بر سیره علوی و انقلابی، نه صرفاً بر پذیرش نابرابری، بلکه بر مکانیسم‌های تعدیل‌کننده اخلاقی استوار است که رهبر را به جای «صاحب امتیاز»، «امین مردم» تعریف می‌کند. ثانیاً ترکیب «نهی از اطراء» در آموزه‌های دینی با «نظارت همگانی» در نظریه‌های مدرن، الگویی پیشنهاد می‌دهد که در آن کاهش فاصله قدرت، نه به معنای تضعیف اقتدار، بلکه به مثابه تقویت مشروعیت از مسیر پاسخگویی عمل می‌کند.

همچنین این پژوهش با آشکار کردن گسست بین گفتمان نظری اسلام و عمل سیاسی معاصر، پرسشی بنیادین را به جامعه علمی عرضه می‌کند: آیا می‌توان نظریه‌های غربی مدیریت قدرت را - با تکیه بر الگوهای بومی اسلامی - به پارادایمی جهان‌شمول تبدیل کرد که هم‌زمان «کارآمدی» و «عدالت» را تضمین کند؟ پاسخ به این پرسش، نیازمند مطالعات تطبیقی میان‌رشته‌ای است که این پژوهش سنگ بنای مفهومی آن را فراهم ساخته است.

نویسندگان مقاله اعلام می‌دارند که در فرایند تهیه این اثر، از ابزار هوش مصنوعی DeepSeek صرفاً برای ویرایش زبانی و ترجمه منابع و چکیده استفاده شده است. کلیه محتوای تولیدی یا ویرایش شده با این ابزار را نویسندگان به دقت بازبینی و تأیید کرده و مسئولیت کامل صحت علمی، امانت‌داری و یکپارچگی محتوای نهایی، بر عهده نویسندگان مقاله است. این ابزار هیچ نقشی در تولید ایده‌ها، تحلیل داده‌ها یا نتیجه‌گیری نهایی مقاله نداشته است.

منابع

- آخوند خراسانی، محمدکاظم (۱۴۳۷ ق). کفایة الاصول. قم: مجمع الفکر الاسلامی.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ ق). تحف العقول. تحقیق علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق). لسان العرب. تحقیق جمال‌الدین میردامادی، بیروت: دارالفکر - دارصادر.
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). صحیفه امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(ه).
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۲). شرح چهل حدیث. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی^(ه).
- امام علی (۱۳۸۰). نهج البلاغه. گردآوری شریف رضی، ترجمه سید جعفر شهیدی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- بهبودی، هدایت‌الله (۱۳۹۱). شرح اسم: زندگی‌نامه آیت‌الله سید علی حسینی خامنه‌ای (۱۳۵۷-۱۳۱۸). تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- بهبودی، هدایت‌الله (۱۳۹۷). الف لام خمینی: زندگی‌نامه امام روح‌الله موسوی خمینی (۱۳۵۷-۱۲۸۱). تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- بهمنی، فرانک. (۱۴۰۳). مبانی کلامی اخلاق در منظومه نظری امام خمینی^(ه). پژوهشنامه متین، ۲۶(۱۰۳)، ۵۹-۸۷. <https://doi.org/10.22034.matin.2023.411856.2192>
- بیتس، دانیل و پلاگ، فرد (۱۳۸۷). انسان‌شناسی فرهنگی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- تمیمی‌آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم و دررالکلم. تحقیق مصطفی درایتی، قم: دفتر تبلیغات.
- جبارلوی شبستری، بهرام و افخمی، حسینعلی (۱۳۸۹). رهنمودهای حاصل از عهدنامه مالک اشتر برای تنظیم خط مشی ارتباطی حکومت‌ها با شهروندان. پژوهش‌نامه علوی، ۱(۲)، ۴۳-۵۷. https://alavi.ihrs.ac.ir/article_299.html
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۷). انسان ۲۵۰ ساله. تهران: مؤسسه ایمان جهادی.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۰). منشور حکومت شرح هفت خطبه. تهران: مؤسسه پژوهشی و فرهنگی انقلاب اسلامی.

-
- خویی، میرزا حبیب‌الله (۱۴۰۰ ق). منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه. تحقیق ابراهیم میانجی، تهران: مکتبه الاسلامیه.
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۵/۶/۳۰). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت عید غدیر خم. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34429>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۸/۶/۲۰). خطبه‌های نماز جمعه تهران. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8033>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۸/۹/۱۵). بیانات در دیدار مردم به مناسبت عید غدیر. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8485>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۱/۶/۲۸). بیانات در دیدار نیروهای مسلح منطقه شمال کشور و خانواده‌های آنان. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20997>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۰/۸/۱۲). بیانات در دیدار جوانان تهران. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3092>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۷۷/۶/۲۴). بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2904>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۳/۳/۲۷). بیانات در دیدار نمایندگان مجلس. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3235>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۱/۲/۳). بیانات در جمع فرماندهان نیروی زمینی ارتش. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=19442>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۰/۳/۸). بیانات در دیدار نمایندگان مجلس. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12559>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۱/۴/۵). بیانات در دیدار مسئولان قضائی. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3128>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۰/۶/۲). بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17082>
 - دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۸/۶/۱۶). بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت.

<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8019>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۱/۶/۴). بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3139>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۷۸/۹/۱). بیانات در پاسخ به پرسش‌های دانشجویان در دانشگاه صنعتی شریف. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2982>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۸۸/۸/۶). بیانات در دیدار جمعی از نخبگان علمی کش ور. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8292>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۰/۳/۱۴). بیانات در مراسم بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله). <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12595>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۷/۹/۱۳). بیانات رهبر انقلاب درباره منع به‌کارگیری بازنشستگان. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=41072>

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۹۱/۷/۱۹). بیانات در اجتماع مردم بجنورد. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21126>

- رابینز، استیفن (۱۳۸۶). مبانی رفتار سازمانی. ترجمه علی پارسائیان و محمد اعرابی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- روجک، کریس (۱۳۹۰). مطالعات فرهنگی. ترجمه پرویز علوی، تهران: ثانیه.

- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۳۷۸ ق). عیون اخبار الرضا علیه‌السلام. تحقیق مهدی لاجوردی، تهران: نشر جهان.

- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۳۸۵). علل الشرائع. قم: کتاب‌فروشی دآوری.

- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۱۳ ق). من لایحضره الفقیه. تحقیق علی‌اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

- شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ ق). الأمالی. قم: دارالثقافه.

- صالح، صبحی (۱۳۹۰). فرهنگ لغات نهج‌البلاغه. ترجمه مصطفی رحیمی نیا، تهران: اندیشه اسلامی.

- طباطبائی، سید محمدحسین (بی‌تا). نهاية الحکمه. قم: مؤسسة النشر الاسلامی.

- طباطبائی ندوشن، سید روح‌اله (۱۳۹۵). تعامل با کارگزاران در سیره علوی؛ سیری در تأثیرپذیری

- امام خمینی (ره) از حضرت علی (ع) یزد: گنجینه پژوهشی فاطمه الزهرا (س).
- طباطبائی ندوشن، سید روح اله (۱۴۰۲). تحلیل اقدامات امام علی (ع) برای بهبود روابط فرادست و فرودست در محیط‌های کاری با تأکید بر فاصله قدرت. اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۱۳ (۲۷)، ۵۱-۶۴.
- <https://doi.org/10.22034/modiriyati.2024.5000394>
- طباطبائی ندوشن، سید روح اله، میرحسینی، یحیی و صحرایی اردکانی، کمال (۱۴۰۱). تحلیل رفتار مدیریتی امام علی (ع) بر پایه فاصله قدرت. پژوهشنامه نهج البلاغه، ۱۰ (۴۰)، ۷۱-۵۲.
- <https://doi.org/10.22084/NAHJ.2023.27925.2936>
- عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۹). بنیادهای علم سیاست. تهران: نشر نی.
- عسکری خانقاه، اصغر و کمالی، محمدشریف (۱۳۸۴). انسان‌شناسی عمومی. تهران: سمت.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۷). فقه سیاسی (حقوق اساسی و مبانی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران). تهران: انتشارات امیرکبیر.
- غزالی، محمد (۱۴۰۹ ق). الاربعین فی اصول الدین. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- غفوری، اکبر، طباطبائی ندوشن، سید روح اله (۱۴۰۲). سیاست و حکمرانی در قرآن و نهج البلاغه. یزد: دانشگاه یزد.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). الکافی. تحقیق علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- لیشی، علی بن محمد (۱۳۷۶). عیون الحکم و المواعظ. تحقیق حسین حسینی بیرجندی، قم: دارالحديث.
- محسنی مشتقین، علی. (۱۳۹۶). مفصل‌بندی اعتماد سیاسی در اندیشه امام خمینی. پژوهشنامه متین، ۱۹ (۷۷)، ۹۲-۶۵.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1396.19.77.4.2>
- محقق نراقی، مهدی (۱۳۷۶). علم اخلاق اسلامی. ترجمه سید جلال‌الدین مجتبوی، تهران: حکمت.
- محمدیان، محمد (۱۳۹۵). جاودانه تاریخ. تهران: مؤسسه پژوهشی و فرهنگی انقلاب اسلامی.
- محمدرضایی، محمد (۱۳۸۴). نسبت علم کلام و اخلاق. قبسات، ۱۰ (۳۸)، ۷۵-۸۸.
- https://qabasat.iict.ac.ir/article_17359.html
- محمدی اصل، عباس (۱۳۹۹). بینادذهنیت اجتماعی. تهران: اندیشه احسان.

- مصباح یزدی، مجتبی (۱۳۸۰). اخلاق در قرآن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع).
- مغنیه، محمدجواد (۱۹۷۹). فی ظلال نهج البلاغه. بیروت: دارالعلم للملایین.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۷). اعتقاد ما. قم: مدرسه امیرالمؤمنین.
- نراقی، احمد بن محمدمهدی (۱۳۹۸). معراج السعاده. قم: انتشارات هجرت.
- نواب لاهیجانی، محمدباقر (بی تا). شرح نهج البلاغه. تهران: انتشارات اخوان کتابچی.
- نوری، حسین (۱۴۰۸ ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- ورام بن ابی الفراس (۱۴۱۰ ق). مجموعه ورام (تنبيه الخواطر و نزهة النواظر). قم: مکتبه فقیه.

References

- Akhund Khorasani, M. K. (2016). *Kifayat al-Usul*. Qom: Majma al-Fikr al-Islami. [In Arabic]
- Alam, A. (2010). *Foundations of Political Science*. Tehran: Nashr-e Ney. [In Persian]
- Almond, G. A. & Verba, S. (1963). *The civic culture*. Princeton University Press.
- Amidi Zanjani, A. A. (1998). *Political Jurisprudence (Constitutional Law and the Foundations of the Constitution of the Islamic Republic of Iran)*. Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian]
- Askari Khanqah, A. & Kamali, M. S. (2005). *General Anthropology*. Tehran: SAMT Publications. [In Persian]
- Bahmani, F. (2024). Theological Foundations of Ethics in Imam Khomeini's Theoretical System. *Matin Research Journal*, 26(103), 59-87. <https://doi.org/10.22034.matin.2023.411856.2192>
- Bates, D. & Plog, F. (2008). *Cultural Anthropology*. Translated by Mohsen Salasi. Tehran: Scientific Publications. [In Persian]
- Bardwick, J. M. (1995). *Danger in the Comfort Zone: From Boardroom to*

Mailroom-how to Break the Entitlement Habit That's Killing American Business. New York :Amacom, American Management Association.

- Behboudi, H. (2012). *Sharh-e Ism: Biography of Ayatollah Seyyed Ali Hosseini Khamenei (1939- 1978)*. Tehran: Institute for Political Studies and Research. [In Persian]
- Behboudi, H. (2018). *Alef Lam Khomeini: Biography of Imam Ruhollah Musavi Khomeini (1902- 1978)*. Tehran: Institute for Political Studies and Research. [In Persian]
- Ghafouri, A. & Tabatabaei Nodoushan, S. R. (2023). *Politics and Governance in the Quran and Nahj al-Balaghah*. Yazd: Yazd University Press. [In Persian]
- Ghazali, M. (1989). *Al-Arbā in fi Usul al-Din*. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah. [In Arabic]
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill Book Company.
- Ibn Manzur, M. M. (1993). *Lisan al-Arab*. Edited by Jamal al-Din Mir Damadi. Beirut: Dar al-Fikr - Dar Sader. [In Arabic]
- Ibn Shu'bah al-Harrani, H. (1984). *Tuhaf al-'Uqul* [Masterpieces of Intellects]. Edited by Ali Akbar Ghaffari, Qom: Jami'at al-Mudarrisin. [In Arabic]
- Imam Ali (2001). *Nahj al-balagha*. Compiled by Sharif Razi, Translated by Sayyid Jafar Shahidi, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
- Jabarloui Shabestari, B. & Afkhami, H. A. (2011). Resulting Guidelines of Malik Al Ashtar's Treaty for the Regulation of Government's Communicating Policies with Citizens. *Imam Ali 's Studies*, 1(2), 43-57. https://alavi.iics.ac.ir/article_299.html?lang=en
- Khairullah, D. H. Z. & Khairullah, Z. Y. (2013). Cultural Values and De-

- cision-Making in China. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3(2), 1-12. <https://ijbht.thebrpi.org/journal/index/242>
- Khamenei, S. A. (2018). *The 250- Year- Old Human Being*. Tehran: Iman-e Jahadi Institute. [In Persian]
 - Khamenei, S. A. (2021). *Manifesto of Governance: A Commentary on Seven Sermons*. Tehran: Islamic Revolution Research and Cultural Institute. [In Persian]
 - Kim, T. Y. & Leung, K. (2007). Forming and Reacting to Overall Fairness: A Cross Cultural Comparison. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 104 (1), 83-95. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2007.01.004>
 - Khoei, M. H. (1980). *Minhaj al-Barà'ah fi Sharh Nahj al-Balaghah*. Edited by Ibrahim Mianji. Tehran: Maktabat al-Islamiyyah. [In Arabic]
 - Khomeini, S. R. (2010). *Collected Works of Imam Khomeini*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
 - Khomeini, S. R. (2003). *Commentary on Forty Hadiths*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
 - Kulayni, M. Y. (1987). *Al-Kafi*. Edited by Ali Akbar Ghaffari. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Arabic]
 - Leithi, A. M. (1997). *Uyun al-Hikam wa al-Mawà'iz*. Edited by Hossein Hassani Birjandi. Qom: Dar al-Hadith. [In Arabic]
 - Makarem Shirazi, N. (2008). *E tiqad-e Ma (Our Belief)*. Qom: Madresat Amir al-Mu'minin. [In Persian]
 - McRay, J. (Ed). (2015). *Power distance*. Mission Bell Media.
 - Mesbah Yazdi, M. (2001). *Ethics in the Quran*. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. [In Persian]
 - Mohammad Rezaei, M. (2005). Relativism in Theology and Ethics. *Qabasat*,

10(38), 75-88. https://qabasat.iict.ac.ir/article_17359.html

- Mohammadi Asl, A. (2020). *Beynazahniyyat-e Ejtemaei (Social Intersubjectivity)*. Tehran: Andisheh Ehsan. [In Persian]
- Mohammadian, M. (2016). *Javdan-e Tarikh (Eternal History)*. Tehran: Islamic Revolution Research and Cultural Institute. [In Persian]
- Mohaqqueq Naraqi, M. (1997). *The Science of Islamic Ethics*. Translated by Seyyed Jalal al-Din Mojtavavi. Tehran: Hekmat Publications. [In Persian]
- Mohseni Moshtaqin, A. (2018). Articulation of Political Trust in Imam Khomeini's Thought. *Matin Research Journal*, 19(77), 65-92. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1396.19.77.4.2>
- Mughniyeh, M. J. (1979). *Fi Zilal Nahj al-Balaghah*. Beirut: Dar al-Ilm lil Malayin. [In Arabic]
- Naraqi, A. (2019). *Me'raj al-Sa'adah*. Qom: Hejrat Publications. [In Arabic]
- Nawab Lahijani, M. B. (n.d.). *Sharh Nahj al-Balaghah*. Tehran: Akhavan-e Ketabchi Publications. [In Persian]
- Nouri, H. (1988). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il*. Qom: Al al-Bayt Institute. [In Arabic]
- Office for Preserving and Publishing the Works of Ayatollah Khamenei (May 22, 2012). *Remarks to Commanders of the Islamic Republic of Iran Army Ground Force*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=19442>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei. (September 20, 2016). *Statements at a meeting with various segments of the people on the occasion of Eid al-Ghadir*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=34429>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (September 11, 2009). *Friday Prayer Sermons in Tehran*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8033>

- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (December 6, 2009). *Statements at a meeting with the people on the occasion of Eid al- Ghadir*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8485>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (September 18, 2012). *Statements at a meeting with the armed forces of the northern region and their families*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=20997>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (November 3, 2001). *Statements at a meeting with the youth of Tehran Province*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3092>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (September 15, 1998). *Statements at a meeting with a group of IRGC commanders*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2904>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (June 16, 2004). *Statements at a meeting with members of parliament*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3235>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (April 22, 2012). *Statements at a gathering of Army Ground Forces commanders*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=19442>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (May 29, 2011). *Statements at a meeting with members of the Islamic Consultative Assembly (Parliament)*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12559>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (June 26, 2002). *Statements at a meeting with judicial officials*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3128>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (August 24, 2011). *Statements at a meeting with a group of university*

professors. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17082>

- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (September 7, 2009). *Statements at a meeting with cabinet members*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8019>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (August 26, 2002). *Statements at a meeting with the President and cabinet members*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3139>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (November 22, 1999). *Statements answering students' questions at Sharif University of Technology*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2982>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (October 28, 2009). *Statements at a meeting with a group of the country's scientific elites*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8292>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (June 4, 2011). *Statements at the ceremony commemorating the 22nd anniversary of Imam Khomeini's passing (may God have mercy on him)*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=12595>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (December 4, 2018). *Statements by the Supreme Leader regarding the prohibition of employing retirees*. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=41072>
- Office for the Preservation and Publication of the Works of Ayatollah Khamenei (October 10, 2012). *Statements at a public gathering in Bojnourd*. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21126>
- Reeves, E. (1990). *The hidden government: Ritual, clientelism & legitimization in northern Egypt*. University of Utah Press.
- Robbins, S. P. (2007). *Fundamentals of Organizational Behavior*. Translated

- by Ali Parsaeian & Mohammad A'rabi, Tehran: Cultural Research Bureau. [In Persian]
- Rojek, C. (2011). *Cultural Studies*. Translated by Parviz Alavi. Tehran: San-iyeh Publications. [In Persian]
 - Saleh, S. (2011). *Dictionary of Nahj al-Balaghah*. Translated by Mostafa Rahimi Nia. Tehran: Andisheh Islami. [In Persian]
 - Shaykh Saduq, M. (1959). *Uyun Akhbar al-Riza (AS)*. Edited by Mehdi Lajvardi. Tehran: Jahan Publishing. [In Arabic]
 - Shaykh Saduq, M. (1992). *Man La Yahduruh al-Faqih*. Edited by Ali Akbar Ghaffari. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
 - Shaykh Saduq, M. (2006). *Ilal al-Sharayie* (Reasons for the laws). Qom: Davari Bookstore. [In Arabic]
 - Tabatabaei Nodoushan, S. R. , Mirhoseini, Y. & Sahraei Ardekani, K. (2023). An analysis of Imam Ali's managerial behavior based on "power distance". *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 10(40), 47-71. <https://doi.org/10.22084/NAHJ.2023.27925.2936>
 - Tabatabaei Nodoushan, S. R. (2016). *Interaction with Officials in the Alawi Sirah; A Study of Imam Khomeini's (RA) Influences from Imam Ali (AS)*. Yazd: Fatemeh al-Zahra (AS) Research Repository. [In Persian]
 - Tabatabaei Nodoushan, S. R. (2026) An Analysis of Imam Ali's Measures for Improving Superior-Subordinate Relations in Work Environments with an Emphasis on "Power Distance". *Islam va Pazhuheshhaye Modiriyati*, 13(2), 51-64. <https://doi.org/10.22034/modiriyati.2024.5000394>
 - Tabatabaei, S. M. H. (n.d.). *Nihayat al-Hikmah*. Qom: Al-Nashr al-Islami Institute. [In Arabic]
 - Tamimi Amadi, A. (1987). *Tasnif Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim* [Classification of the Pearls of Wisdom and Jewels of Sayings]. Edited by

Mostafa Derayati, Qom: Office of Islamic Propaganda. [In Arabic]

- Tusi, M. (1993). *Al-Amali*. Qom: Dar al-Thaqafah. [In Arabic]
- Warram bin Abi al-Faras. (1990). *Majmu'ah Warram*. Qom: Faqih Library. [In Arabic]
- Westphal, M. (1990). Taking st. Paul Seriously: Sin as an Epistemological Category. *in: Christian Philosophy*, Thomas p. Flint, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Whitbeck, C. (1998). *Ethics in engineering practice and research*. Cambridge University Press